

„Sejtések” Szemere Bertalan két száműzetése idején keletkezett portréjáról

APOR Eszter

Magyar Nemzeti Múzeum – Történelmi Képcsarnok, Budapest

Some ideas about two portraits of Bertalan Szemere (Barthélemy de Szemere) from his emigration's time

There are two portraits of Bertalan Szemere (Barthélemy de Szemere) at Historical Gallery, Hungarian National Museum, which represent (firstly) one of the most disputed politicians of the Hungarian history in 19th century, and (secondly) two different types of realism from the 19th century Hungarian painting history. We do not know exactly the name of the painter of the so called „portrait from Constantinople”, but according to researchers, it could be painted by a member of the Schoefft family, after Demeter Laccataris's portrait from 1843. The second portrait is the well known painting by Alexander Kozina, who has painted it after nature, in Paris (1851). Both of the two images were created in the beginning of the politician's emigration, between 1849 and 1851. In our essay, we interpret the two mentioned paintings from the viewpoint of written sources of the model and his artists, and the influent of Goethe's *Farbenlehre*, and finally the phenomenon of orientalism in Hungarian art.

*Amott, amott a szép Sztambul,
Tündér rózsák bájvilága,
Minaretje estenkint nyúl
Ciprus erdők zöld árnyába.*

*Mint egy tükör, lábainál
Három fényes tenger merül,
A vándor jön, néz és csodál,
Feje szédelt száz gyönyörtül. -
Paradicsomod ne égben túl
Keresd török, az itt: Sztambul.*

(Szemere B.)

Bár a miskolci Herman Ottó Múzeum önálló várostörténeti kiállítása¹ sokrétűen bemutatja és ápolja Szemere Bertalan emlékét, és tanulmányunk mindenekelőtt művészettörténeti kérdéseket tárgyal, mégis érdemesnek találjuk röviden áttekinteni² a vitatott megítélésű politikus tragikus végkimenetelű, de annál kalandosabb élettörténetét.

¹ A miskolci Herman Ottó Múzeum „Egy miskolci nemes az országos politikában – Szemere Bertalan pályaképe és pályatársai” című állandó kiállítása 2013. május 11-től. L. GYULAI (szerk.) 2015.

² Szemere Bertalan az első, Batthyány Lajos vezette független, felelős magyar kormány belügyminisztere, majd az 1849. május 2 és augusztus 11. között fennálló kormány miniszterelnöke volt. A Borsod megyei Vattán, 1812. augusztus 27-én született, református nemesi családban, amely őseit a honfoglaló Huba vezérig vezette. Szemere viszonylagos szegénységben nőtt fel, ebből fakadt puritán életvitele, majd a miskolci evangélikus iskolában, a sárospataki református kollégiumban, ill. a késmárki evangélikus líceumban tanult, jogásznak. Élénken érdeklődött a reformkori közélet iránt, a művészetek és az irodalom iránti fogékonysága fiatalon útirajzíróvá, sőt autodidakta költővé avanszálta. Retorikai tehetsége mellett ismert volt kivételes nyelvismeretéről (latin, olasz, német, angol, francia). 1832-től Palóczy László, Miskolc országgyűlési követe mellett volt jurátus és „kiskövet”, majd Borsod vármegye egri járásának főszolgabírója lett, 1843-ban borsodi követnek választották, és a pozsonyi diéta liberális ellenzékének egyik központi alakjává vált. Neki tulajdonítják az első szerzői jogi törvény tervezetét is. Politikai karrierjének alakulásában Palóczy mellett Szemere Pál révén Kölcsey Ferenc, illetve Kossuth Lajos játszott különösen nagy szerepet. Szemere élete során sokat utazott, 1836–37-ben nyugat európai körutat tett, útleírásának (*Utazás Külföldön*, 1838/1842) köszönhetően lett az MTA levelező tagja 1840-ben. 1849-ben a megtorlások elől menekülve indult útra útra, menekülő társaival megkísérelte elmenekíteni az országból a – számára történelmi relikviát jelentő – koronázási jelvényeket, amelyeket 1849. augusztus 23-án Orsova mellett ásatott el. Miután Hajnik Pállal Orsovánál elhagyták az országot, Törökországon majd Görögországon keresztül legvégül hajón érkezett Franciaországba (Párizsba), ahol később családjával újra egyesült. Politikai véleményalkotó tevékenységét emigrációja idején is tovább folytatta, számos politikai szakíróként szerkesztett levele és írása tanúskodik erről. Párizsi emigrációjában élesen szemben állt Kossuth Lajossal és körével, így fokozato-

Alapvető forrásaink Szemere emigrációja alatt keletkezett olvasmányos levelei, szerkesztett útirajzai és naplója. Útirajzai párhuzamba állíthatók az európai viszonylatban Chateaubriand, Heine és Goethe³ által képviselt, magyar irodalmáraink közül Petőfi Sándor vagy Irinyi József⁴ által művelt, hazai politikusok tekintetében pedig Széchenyi István⁵ neve által fémjelzett irodalmi hagyománnyal. Írásai nem csak a politikatörténet területén hasznosíthatók: különösen informatívak kultúrtörténeti, művelődéstörténeti, művészettörténeti, sőt vallástörténeti kutatások számára is.

Életének képzőművészeti és műtörténeti vonatkozásai, valamint fennmaradt írásai alapján (korábbi munkái 1848-ban elégték) megállapíthatjuk, hogy művészetet szerető és pártoló ember volt. Naplójában, leveleiben számos költő, képzőművész és kulturális szakember neve hangzik el.⁶ Művelődéstörténeti jelentőséggel bír, hogy az 1862. évi londoni világkiállításról ő írt Magyarországra hivatalos tudósításokat.⁷ Szemere Bertalant többen is megörökítették, visszaemlékezéseiben azonban nem részletezi ezeket az eseményeket. Kivételt képez, mikor Kozina Sándor magyar festőművészeknek állt modellt. Jelenlegi tudásunk szerint, bizonyíthatóan összesen három olajfestmény készült a politikusról élete során. Ebből egy Laccataris Demeter ecsetjétől való 1843-ból, mely talán a pozsonyi országgyűlésen való sikeres felszólalásai nyomán megmutatkozó retorikai és írói tehetségének állít emléket, ugyanis a romantikus költői szereppel ruházta fel modelljét. Két kép bizonyíthatóan Szemere emigrációja idején született: egyikük egy eddig ismeretlen művészek tulajdonított idealizáló „konstantinápolyi” portré, a másik Kozina Sándor realista arcképe 1851-ből. Mindkettőből őriz példányt a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka.

---

san elszigetelődött társaitól, ami később rányomta bélyegét történeti megítélésére is. 1851-ben *in contumaciam* halálra ítélték Magyarországon. Nem sokkal ezután a teljes elszigetelődés, felesége betegsége, két gyermekének halála és üzleti sikertelenségei következményeként szellemi épsége megbomlott, ezért felesége elérte, hogy amnesztiával hazatérhessen, családja nélkül, ahol gyógykezelésnek vetették alá. 1869. január 18-án, reggel 4 órakor hunyt el Budán Schwartz Ferenc elme- és gyógyintézetében, és 1871-ben szállították hamvait a miskolci Avasi templom mellett kijelölt díszsírhelyre, közel Palóczy László síremlékéhez.

³ François-René Chateaubriand: *Útikalauz Párizsból Jeruzsálembe*. 1811; Heinrich Heine: *Utazás a Harz-hegységben*, 1824; Johann Wolfgang Goethe: *Utazás Itáliában*, 1829.

⁴ Petőfi Sándor: *Úti jegyzetek*, 1845, Irinyi József: *Német-, francia- és angolországi úti jegyzetek*, 1846.

⁵ Széchenyi István naplói és a *Hitel* című műve. L.: NÉMETH 2013.

⁶ Elsősorban naplójából tájékozódhatunk arról, hogy mely művészekkel találkozott személyesen. Szemere emigráns társai között volt Grimm Vince könyvnyomdász (Napló, 1849. augusztus), s az általa ismert litográfusok között volt Szerelmey (Lieb) Miklós is (Napló, 1860. november). 1849 decemberében említi korábbi barátját, Pulszky Ferencet, akivel – Kozina Sándor festőművészhez hasonlóan – az 1850-es évek első felében találkozott a legtöbbet. Pulszkyról és Henszlmann Imréről Kosuth-ellenes kontextusban írt. Naplójában a kevésbé ismert magyar művészek mellett – például Balogh Zoltán (Napló, 1857. december) és bizonyos Bém (Napló, 1855. június) – szólt Barabás Miklósról, Klimkovics Ferencről (Napló, 1857. szeptember; 1859. február), Madarász Viktorról (Napló, 1857. szeptember; 1859. február) és Országh Antalról (Napló, 1856. november; 1857. augusztus). Ugyancsak naplójában a következő külföldi (zömében francia) festő neve hangzik el: Édouard Dubufe (1855 novembere), Madarász és Klimkovics mestere Léon Cogniet (1857 szeptembere), Liszt egyik allegorikus portréjának festője Ary Scheffer (1857 márciusa), Franz Xaver Wintelhalter (1857. március) és Alphonse Honein (1859 júniusa). Érdekes, hogy arcképe egyik grafikai prototípusának alkotójáról, Franz Eybl-ről, aki 1843-ban készíthetett portrét róla természet után, később már nem emlékezett meg. L. SZEMERE 2005. Névmutató alapján. Az 1849–1862-ig tartó korszak képzőművészeti vonatkozásairól leveleiben olvashatunk további adalékokat. Az 1862-es londoni kiállításról szóló tudósításaiban számtalan művésznevet sorolt fel, azonban őket nem ismerte személyesen. A magyar mesterek közül Than Mór, Székely Bertalan és Markó Károly műveiről ír bővebben. A kiállításon azonban az osztrák mesterek jelenléte volt dominánsabb. L. SZEMERE 1870 (Levelek) 151.

⁷ SZEMERE 1870 (Levelek) 151–310.

Ismert két további 19. századi olajportré is Szemeréről, az egyik Stetka Gyulától, amelyet a néhai miniszterelnök országgyűlési képviselő fia, Szemere Attila ajándékozott a Magyar Tudományos Akadémiának,⁸ és 1896. május 13-án függesztették fel az Akadémia Képes Termében (Ltsz. MTA 120).⁹ Az ötödik olajfestmény Klimkovics Ferenc festőé (1870), ma a Herman Ottó Múzeum Képzőművészeti Gyűjteményének tulajdona. Klimkovics Franz Eybl litográfiai előképének felhasználásával alkotott, a mű teljes mértékben közadakozásból és posztumusz készült el. A képet 1870. november 7-én avatták fel Borsod vármegye díszközgyűlésének keretében a miskolci Vármegyeháza dísztermében.¹⁰

Tanulmányunkban az emigráció idején keletkezett két portré interpretációjára teszünk kísérletet részben oly módon, hogy összevetjük egymással őket. Az interpretáció során idézzük Szemere vonatkozó írásait, és a festményeket elhelyezzük úgy az ábrázolt életútjában, mint az alkotók oeuvre-jében. Adatgyűjtésünk és elemzésünk egyik eredménye a „konstantinápolyi” portré ismeretlen festőjének valószínűsítése. Az alkotó egyértelmű azonosítására azonban, ennek a kutatásnak a keretei között sajnos nem kerülhetett sor. Vizsgálódásaink elméleti fókuszpontját – szintén a képi és írott források alapján – a hazai orientalista festészet 19. századi hagyománya, valamint a korabeli színelméletek, elsősorban Goethe vonatkozó kutatásának eredményei adják. Az utóbbi létjogosultságát nem csupán a török ruhás kép élénk színvilága, hanem Szemere hozzá kötődő „színelméleti reflexiója” is alátámasztja, amit az *Utazás Keleten a világosi napok után* című írásában fejtett ki:

Én azt hiszem, Isten azért teremté a különböző színeket, hogy azokat ruháikra alkalmazván az emberek, bennök ékeskedjenek. Nemde követendő mintául alkotó a természet a különböző színű tollakkal fölékesített madarakat; és minden szál virág, nem egy-egy felhívás-e, mely utánczásra inti az embereket? Ha azon teremtményeket, melyek szabad akarattól megfosztvák, a teremtő a változatos törvénye szerint ruházta fel, e példa az utat nemde az embereknek jelöli-e ki? Mint sok másban, úgy e részben is kelet népei hívebbek a természethez. Míg a nyugot-európai ember fekete és szűk öltözetében egy-egy szomorú sírfa gyanánt áll előttünk, kelet lakosai lobogó és tarka ruháikban mint lengő zászló tűnnek föl. S ha az öltözködésbeli színvegyület nem mindig művészi, de mindig érdekes, ha sokszor különc, de egyszersmind eredeti, ha néha kiáltó, de mindig életteljes, ha gyakran tarka, de soha nem harmoniatlan, kivált, ha nem az egyeseket, de a sokaságot tekintjük. S mi legérdekesb s legfontosb, az öltözet itt keleten, éppen mivel szabad s egyénileg változik, igen jellemzi azt, ki mi színt visel. Ízlés s jellem között van bizonyos titkos rokonság, s ez utóbbi ott, hol a divat, legalább a színekre nézve, korlátlan szabadságot enged, először is ezek megválasztásában nyilatkozik. Azon esetek csak kivételek, midőn valaki a jellemnek ellenmondó színeket választja, rendesen mindenki azon színeket ölti magára, melyek lelkének s érzeményeinek néma tolmácsai. Itt keleten minden ember lelki tulajdonainak kitűzött zászlója azon szín, melyet öltözetén visel. A durva szívűn a vörös, a jámboron a fehér, a békeszeretőn a kék, az önzőn a sárga, a hiún a tarka szín a túlnyomó, ki-ki öntudatlanul azon színbe öltözik, mely lelkületének színe. Európában csak a nemzeteknek, itt minden embernek van választott színe.[...]

Engem a török nép, e keleti faj, mely phantastice öltözik, mint a mezők virágai s az égnek madarai, egészen elbájolt, s elhányván kürtő-kalapomat s a nevetséges frakkot, harmad napra szerintök öltözködtem, választván azon színeket, miket jellememmel összehangzóknak véltem. Égszínkék bugyogóhoz violaszín dolmányt választék, zöld övvel kerítém körül ágyékomat, kezemből, hófehér musselinnel göngyölítve körül, turbánt alakíték, vállaimra fekete köpenyt ölték, hosszan lelógó selem bojtokkal –, ez nekem a bánat színe, s az én szívem most búval s bánattal van tele, tehát abba burkolom testemet is.¹¹

⁸ VADNAY KÁROLY I. t. a néhai Szemere Bertalan I. t. arczképének a Képes Teremben leendő fölfüggesztését indítványozza. — *Elő fog terjesztetni a legközelebbi nagygyűlésen.* In: *Akadémiai Értesítő* 6. (1895) 442.; *Olvastatik az 1895. május 27-én tartott összes ülés indítványa néha Szemere Bertalan I. tag arczképének a Képes-teremben leendő kifüggesztése iránt* — *Az indítvány titkos szavazásfal 25 szavazattal 1 ellen elfogadtatik.* In: *Akadémiai Értesítő* 7. (1896) 325. Vö.: TÓVÁRI 1991. 203.

⁹ Leltári száma az egykori Széchényi Múzeumban 29. volt. Kiállításon nem szerepelt. Említi: SZABÓ–MAJOROS (szerk.) 1992. 323.

¹⁰ HOM KGY 63.10. Vö.: PIRINT 2014. 359.

¹¹ SZEMERE 2005. 36–37.

Ismeretlen 19. századi festőművész: Szemere Bertalan portréja, 1840-es évek vége

A Szemere emigrációja idején készült képcsarnoki festmények közül, míg a török ruhás, ún. „konstantinápolyi” portré (jelenlegi nyilvántartásunk szerint) ismeretlen 19. századi festő ecsetjétől való a másik, barna földszínek és aranyló sárgák által meghatározott, 1850-es évek elejére datált ismertebb arc-képet Kozina Sándor festette Párizsban.¹²

1.
 KOZINA Sándor: Szemere Bertalan
 portréja,
 olajfestmény, Párizs, 1851
 Alexander KOZINA:
 Portrait of Bertalan Szemere
 (Barthélemy de Szemere),
 oil painting, Paris, 1851
 (MNM MTKCs 1554; Kardos J. felv.)

A két mű első ránézésre is két teljesen eltérő alkotói szemléletet tükröz, ami rávilágít a 19. századi realista festészeti tendenciák sokszínűségére. A két festmény közül vélhetően a „konstantinápolyi” portré készült el előbb, és egy korai előképre vezethető vissza. 1949-ben, az Országgyűlési Múzeum áthozataként került a gyűjteménybe. Eredeti, aranyozott fenyőfa díszkerete és sérülésének keletkezési ideje nem ismert. Szemere Bertalan neve a keret alsó lécére helyezett táblán olvasható, s felső lécén az Ernst Múzeum cédulájának nyoma körvonalazódik.¹³

¹² Kozina festményének másolatát Miskolcon a Herman Ottó Múzeum Képzőművészeti Gyűjteménye őrzi: HOM KGY 53.36.1.

¹³ Köszönöm Gorej Juditnak és Gödölle Mátyásnak, hogy a festmény szemrevételezésekor felhívták a figyelmemet a keret anyagára és az Ernst Múzeum címkéjének nyomára. Laccataris festményei szerepelnek az Ernst Múzeum biedermeier és hagyatéki kiállításaihoz készült katalógusokban. L. Ernst-Múzeum 1923. 23. (264. tétel); Ernst-Múzeum 1926. 31. (368–369. tételek).

2/a–b. Ismeretlen festő: Szemere Bertalan arcképe, olajfestmény, 1849; A festmény hiányos díszkeretében
Unknown artist: Portrait of Bertalan Szemere (Barthélemy de Szemere), oil painting, 1849
(MNM MTKCs 1609; MNM felv.)

Az élénk kolorittal alkotott, idealizáló arckép vörösesbarna színű, arany zsinórozású dolmányban, prémszegélyes köpenyben és rojtos töröksapkában jeleníti meg a politikust, harsány kék ég alatt lemenő nap fényében elterülő tenger által körbevett konstantinápolyi látkép előtt. A Kossuth-szakállat viselő figura egyik vállát kissé felhúzza, ami testtartásának dinamikus hatást kölcsönöz. Már-már teatrális tekintettel néz bal felé, ajkán halvány mosolyt vélünk felfedezni. A háttérben jobbra, a Hagia Sophia kupoláját és csonka minaretjeit látjuk. A panyókára vetett köpeny és a sűrű prémszegély „magyaros” jellegűvé teszi a képet. Az élénk kolorit azt a benyomást kelti, hogy alkotója személyesen is megtapasztalhatta a keleti tájak atmoszféráját, de legalább az európai tengerparti légkört. Minimum egy, még inkább több, a korszak festőnövendékei számára kötelező Grand Tour (itáliai tanulmányút) teljesítését feltételezhetjük, vagy a művész tartós tengerparti/ itáliai/ keleti tartózkodásának lehetőségét. Szemerének az ábrázolással összefüggésbe hozható emlékei között kutatva találhatunk rá arra az információra, hogy hajója 1849. szeptember 11-én ért Konstantinápolyba.¹⁴ A kép kontextusában keleti utazásáról szóló útirajzából két vonatkozó részlet érdemes felidézni: az egyik a török viseletről,¹⁵ a másik Konstantinápoly látképéről szól.¹⁶

Konstantinápoly, 1849. július 1. [...] Sztambulnak alsó részét, Ázsiával szemközt, a Marmara-tenger partján, képezi a szerai vagy szultáni lak, mely kőfallal körülkerítve, magában egy kis város, s nem egyéb, mint rendetlenül elszórt tömkelege palotáknak, háremeknek, kioszkoknak, pavilonoknak, tornyoknak, miket egymástól roppant platánok s ciprusok ligete választanak el, és virágos kertek és zöld pázsitgyak és márvány lépcsőzetek és oszlopzatok s árnyékos folyosók, honnan éjjel és nappal hallani a közel tenger hullámainak andalító mormolását. Innen, e Szeraitól kezdve a lejtősen le, folyvást emelkedő hegy-háton leírhatlan fényel ragyog maga a város s benne a számtalan pompás mosé: Szent Sophiáé, Ahmeté, Bajazeté, Szolimáné, Szultán-anyáé, melyeknek száz meg száz dombtetői (kúp) kékre festve s itt-ott megaranyozva, a tiszta légben mint megannyi kis földgömbök domborodnak ki, s körülök hol párosan, hol négyesen, mint óriás oltárgyertyaszálak karcsún nyúlnak fel a deli alakú minaretek, csipke-modorban faragott két, sőt három erkéllyel ellátva s magasságban vetélkedve a körülök csoportozó ciprus-szálfákkal, melyeknek sötétzöld lombjai a mosék

¹⁴ SZEMERE 2005. 37.

¹⁵ L. az idézetet a színelméleti kontextusról, a tanulmány 3. oldalán. SZEMERE 1999. 36–37.

¹⁶ Az idézet forrása: SZEMERE 1999. 64–67.

fehérségét csak jobban kitűntetik. A hegyhát élén a város tömege fölött üvegharangokkint lebegő e dombtetők, égők és szikrázók a nap tüzes fényében és ama sugár s könnyű minaretek a városnak mintegy arany koronáját képezik, melynek fogaiba a magas fák kellemesen fonják be zöldes ágait. [...]

E gyönyörű, e festői, e pompás látvány előtt, mely a hegyoldalak lépcsőzetes emeletein egy roppant amphiteatrumot képez, s mely a szemlélővel minden redőit s részeit láttatja, úgy hogy egy keleti költő túlzás nélkül egy kiterjesztett pávafark pompájához hasonlíthatta, e ragyogó és ezer színű látvány előtt három felől három tenger sima lapja mint ezüst tükör terül el, mely a tárgyak szépségeit szemkápráztatóan sugározza vissza. E vizeken szemünk merengve bolyong és fáradság nélkül egy pillantásunk a Fekete-tengeren jár, másik már délre a Hellesponton andalog. Előttünk az öbölben a kéklő habok közepén egy kis fehér toronyka áll (Leány- vagy Leander-torony), egy gyönyörű, egy valóban költői kép, alap nélkül látszván libegni a víz színén, mint egy úszó hattyúcska. Különben az öböl amilyen nagy, olyan nagy benne az élet és mozgás. Tíz-tizenkét ezer vickándozó, s ékes sajka, hol egyenkint, hol csoportban, hol követve, hol metszve egymást nyílsebességgel szaladoz Ázsiából Európába, a Boszphorból a Marmara-tenger felé, vagy megfordítva, s oly nagy törekedéssel jön és megy, hogy az egész, ha nem egy kis tengeri harcnak, de mindenesetre egy igen mulattató hajóversenynek látszik. Roppant vitorláival néha egy-egy nagy hadi hajó méltóságosan halad egyik tengerből a másikba által s üdvözli a Szultán palotáját dörgő lövéseivel, miket a távol hegyek visszhangjai későcske, de annál többször hangoztatnak vissza.

Rendesen e páratlan öbölben foglal állomást a szultán egész hajóhada is, ötven-hatvan hadi hajó, s bár nagy testök s duzzadó vitorlájuk sötét árnyékot vet a hullámokra, a többi kalmárhajók útjában nem állanak, oly tág az öböl, de annál inkább nevelik a tájkép festőiségét; kivált midőn ünnepnapokon ők is zászlókba öltöznek és ágyútorkaik búsan megszólalnak. Némelyik közülök oly közel áll a parthoz, hogy a révek kanyarulataiban az élő fák s árbocok tetői összeérintkezve s vegyülve nyúladoznak ki. Ezenkívül a tágas kikötő partjait sok ezer kereskedő-hajó, gőzös és vitorlás, s a világ mindenféle zászlóitól virító, lepi el, melynek árbocai ünnepnapokon fölékesítve lévén, az egész egy virágzásban lévő erdőhöz hasonlít. A Fekete-tenger felé mind az ázsiai, mind az európai parton kertek, falvak, paloták sora mint egy színes szalag nyúlik; közepén, az ázsiai oldalon, fényes és számos moséival, minaretjeivel Szkutari, mint egy kisebb Sztambul tűnik fel, emelkedő tetőin elkülönözve álló gazdag palotákkal, a tengerparton, a körülte zúgó tenger színe felett oszlopokon épült kávéházakkal, s mögötte a híres temetőhely sötét ciprus-erdejével; – jobbra dél felé, a Marmara-tenger, kékelik a hajzain nyugvó Herceg-szigetek békés csoportjával, melyeken túl a nicomediai ködfedte öböl nyílik, messze, messze, mint egy bizonytalan álomkép; ezen túl az ázsiai partok homályos láthatára, ennél is távolabb Olymp ködpára lepte hegyeinek magas csúcssora, melynek havai egész idáig kifehérlenek.

Íme, ezek teszik a roppant tájkép főbb vonásait, hogy úgy mondjam, anyagát, rajzkörét. De ha mindehhez hozzá adjuk a különféle színeket, s ezeknek száz árnyékait, amint a tárgyakat velük maga a pazar természet színezi, s amint e színeket az ég, a szél, a nap, és az órák különbsége szerint mind a szárazon, mind a vizeken ezerféleképp változtatja –, ha képzeljük, hogy a kelő és nyugvó nap sugárai a magas fák és minaretek csúcsait ragyogtatva érintik s a mosék érc dombtetőit s Sztambul és Szkutari veres és sárga házfalait mint egy lángözönnel tűzbe borítja; – hogy a támadó vagy csillapodó szél a tenger hullámait most zúgva fölveri, majd hasonlóvá teszi egy megaludt, csendes, de fénylő ólolvadékhöz –, hogy nappal e várost a hőség ezüst ködén keresztül szemléljük, melynek átlátszó páráján belől fehér galambok csoportosan keringenek, és éjjel a tiszta ég alapján a nagyszerű dombtetők, a sugár tornyok és ciprusok kecses árnyalakjait (silhouetjeit) látjuk lenyomódni –, hogy mindenütt, ahova tekintünk, a tengerparton, a hidakon, a piacokon, az utcákon a világ minden népeit szokatlan és a legváltozatosb köntösökbe öltözködve szemléljük tarkállani, milyeneket csak színpadokon és festményeken szoktunk látni –, hogy e nyolc városnak s a húszezer hajónak tompa moraja, szárazról és vízről a kapkodó szellő által fel-felhozatik hozzánk a toronyra, hol állunk –, hogy a hadi hajókon az imádságra hívó ágyú döngése naponkint többször meg-megdördül s intő szavát a visszhangok partról partra küldözik –, ha meggondoljuk, hogy e szép kék ég csaknem mindig oly tiszta, e mély tenger csaknem mindig oly csendes, s e kies tájon csaknem mindig örökös tavasz virít –, ha emlékezünk rá, hogy Constantinápolyban vagyunk, határszélén három világrésznek, honnét Ázsiába látunk, s harminc-negyven óra alatt Afrikába juthatunk: csak az, ki mindezt együtt és egyszerre hallja, látja vagy képzeleli –, ha ugyan ezt teheti emberi képzelet –, csak az fog magának Sztambul leírhatlan s valóban tündéri szépségéről némi bágyadt képet alkothatni.

Észreveszem, hogy ismétetem magamat, s ugyanazon képet s tárgyat újra meg újra használom s nevezem. De mit tegyek? A szó s tárgy lapomon mindig ugyanaz, de a tárgy, a kép, a benyomás nekem mindig más, mindig változik aszerint, amint azt más-más helyről nézem. Érzem, Sztambul leírni akarván, lehetetlen munkába fogtam. Nyelv azt le nem írhatja, művész le nem festheti, a photographia sem adhatja vissza, mert Sztambul puszta hív rajzképe változó színei nélkül kevésb a holtnál, melyben élet már nincs.¹⁷

Bár a Történelmi Képcsarnok portréja nem felel meg pontosan Szemere idézett leírásainak – hiszen felsőruhájának vöröse távolabb áll a violaszíntől, s lévén mellképről van szó, csupán elképzelhetjük a teljes ruházat alsó részét – a festmény színeinek élénksége rímeli a forrásban leírt keleti viselet és atmoszféra látványa által előidézett hatásra. Szemere, aki korábban Európa északi és nyugati felét utazta be, a megszokott sötét nyugati divathoz és városképhez képest üdítően hatott a török öltözet és a város tarkasága, amit már-már vallásos élményként írt le. Amint tehette, magára öltötte az addig idegen kultúra ruháit.

Az idézett forrásszöveg talán legérdekesebb további aspektusa a viselet színei és az azok által előidézett érzések társítása mely, – művészettörténeti megközelítésből – egyfajta tudományos olvasatot is kölcsönöz a politikus írásának. A színek hangulatot befolyásoló pszichológiai, érzelmi-erkölcsi hatásának vizsgálatával Szemere beszámolójának keletkezési idejét megelőzően Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) és tanítványa Schopenhauer foglalkozott legmélyebben. Goethe 1810-ben közreadott *Szintan (Farbenlehre)* című munkájában első ízben fejtette ki tudományosan, hogy a színeknek optikai-fizikai jelentőségükön túl érzelmi-erkölcsi hatásaik is vannak. Európai viszonylatban, az 1840-es évekre nem csupán optikusok és fizikusok, hanem egyre több festőművész is foglalkozott a szintanok kérdésével.¹⁸ További tény, hogy Goethe elméletét keletkezésétől fogva folyamatosan szem előtt tartották, s az 1840-es években is ismert, aktuális és reflexióra méltó meglátás volt. Erre utal például *Sechzehn Tafeln Goethe's Farbenlehre* című munkájának 1842-es stuttgarti megjelenése, amely a könyv „életében” a huszonhetedik kiadása volt, és amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Goethe-gyűjteménye is őriz,¹⁹ egykor a Magyar Tudományos Akadémia Goethe-szobájában is kiállították.²⁰

Ha Szemere leírását Goethe szintani elméletének nézőpontjából olvassuk megállapítható, hogy nem véletlenül reagált úgy a török viselet és kultúra tarkaságára, ahogy tette. Ugyanakkor jelentős különbség, hogy Szemere színekkel kapcsolatos okfejtése elsősorban szentimentális és nem tudományos alapokon nyugodott, „színelméleti reflexiójában” pedig jelentős szerepe van a bibliai kontextusnak, utalva az isteni teremtés csodájára.

¹⁷ SZEMERE 2005. 64–67.

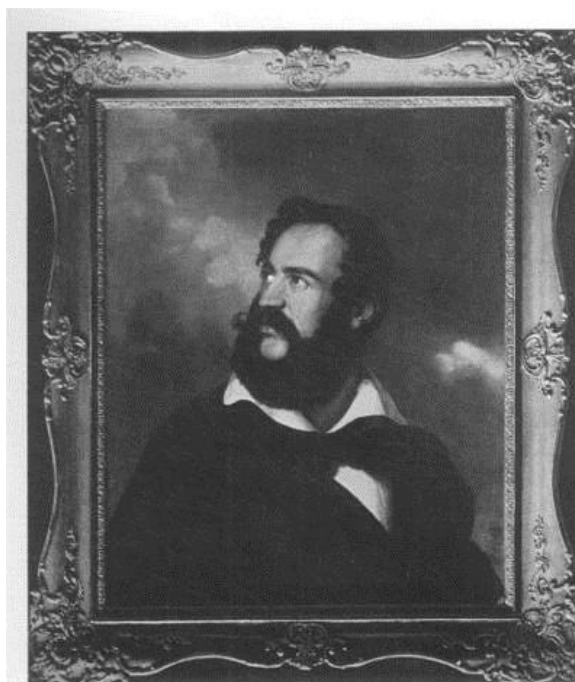
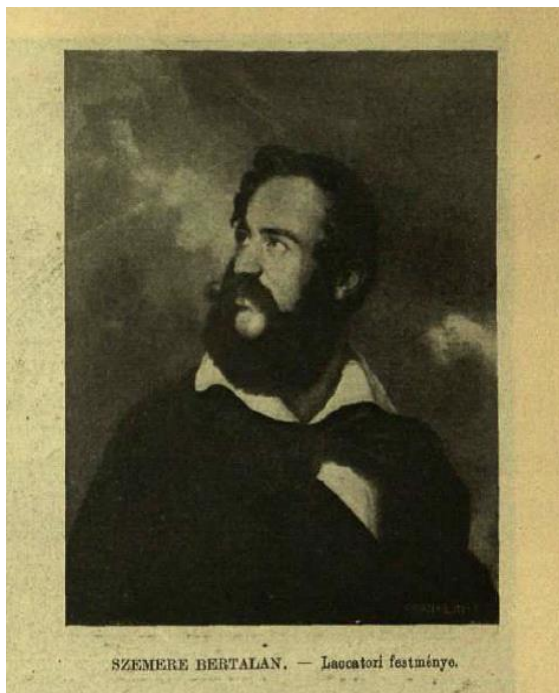
¹⁸ A német költő szerint a hatás leginkább abban nyilvánul meg, hogy az emberek általában örömet éreznek a színek láttán, mivel azonban az egyes színbenyomásokat nem lehet felcserélni, azok specifikusan hatnak, és ezért specifikus állapotokat hoznak létre, ami érvényes a kedélyállapotra is, tehát a színek befolyásolják azt. L. GOETHE 2010.

¹⁹ J. W. GOETHE: *Sechszehn Tafeln zu Goethe's Farbenlehre und Siebenundzwanzig Tafeln zu Dessen Beiträge zur Optik nebst Erklärung*. Cotta, Stuttgart–Tübingen, 1842. MTAK KT 397.124. Vö.: HELLER 1896. 6. (№ A/b 76.)

²⁰ Szükséges azonban megemlítenünk, hogy Goethe életében közvetlen magyarországi kapcsolatokkal nem rendelkezett, s a Magyar Tudományos Akadémián az Elischer Boldizsár-féle Goethe-gyűjteményből berendezett emlékszoza megnyitására is Szemere halála után, 1869. május 31-én került sor. GYÖRGY 1968. 9.

Annak bizonyítása, hogy olvashatta-e Goethe *Szintánát* direkt módon, további kutatásokat igényel. Közvetetten minden bizonnyal tájékozódhatott róla.²¹ Egyébként Szemere nyugati utazása során 1836 őszén Frankfurtban felkereste Goethe szülőházát, de nem találta meg benne a költő szobájának berendezését, mivel az új tulajdonos nem sokkal korábban kiürítette.²² Szemere 1858 áprilisában írja naplójában, hogy beteg felesége vigasztalására verseket ír, köztük egy Mignon címűt, „Goethe után”,²³ 1862-ben Londonban pedig németül idézi naplójában Goethe egyik versét.²⁴

A Szemerét ábrázoló festett portrék között a fejtartás, a figura tekintete és az arc arányai szemzőgéből, a képcsarnoki mű közvetlen előképe Laccataris Demeter a bevezetőben már említett 1843-as munkája, melyet a Pesti Műegylet kiállításán mutattak be.²⁵ A vonatkozó szakirodalom a görög származású festő „byroni” képének erős jellemzőerejét emeli ki. A jellemzőerő és a romantikus attitűd – jóval kifinomultabb formában ugyan – de a Nemzeti Múzeumban fellelhető képnek szintén sajátja.

3/a–b LACCATARIS Demeter: Szemere Bertalan portréja, olajfestmény, 1843
Demeter LACCATARIS: Portrait of Bertalan Szemere, oil painting, 1843
Vasárnapi Ujság 1911. ápr. 11. és ZARÁNDY 1910. alapján

²¹ Szemere naplójából kiderül, hogy 1830-ban Sárospatakon, 18 éves bölcsészeti hallgatóként tanuló társa volt Kazinczy Ferenc fia Emil, s így megismerkedhetett a „híres férfival”. Kazinczy Széphalomról levelet írt neki, s Szemere ennek hatására kezdett el naplót írni. SZEMERE 2005. 276. és ALBERT 2004. 6. Kazinczy négy Goethe-drámát fordított le, és Goethe esztétikai nézeteit Schiller és Winckelmann nézeteihez hasonlóan nagyra becsülte. CSATKAI 1925/1983. 108. Szemere az 1862-es londoni kiállítás leírásakor kifejtette a szépművészetekre vonatkozó meglátásait is, s ennek keretében többször hivatkozott Goethe-re. Például, mikor leírta, hogy egyszer Goethe irodalomelméleti véleménye alapján védelmezte Kazinczy-t: „Gondolat tekintetében a képeknek tűzpróbája a metszés, mint nagyobb költeményeknek a prósai fordítás. Ezen okból helyeselé Göthe, Homér stb. prósábani fordítását, s emlékezem, hogy midőn Toldy és Bajza a Kritikai Lapokban Kazinczyt megtámadták Pyrkér »Szent hajdan gyöngyei« prósábani fordításáért, Göthe e szempontjából védelmezém én Kazinczyt a felső-magyarországi Minervában, mint 18 éves jogtanuló.” Másodszor mikor Jerichau asszony (Elisabeth Jerichau-Baumann) *Tenger-leányok* című képének rövid elemzésekor Goethe *Halász* című művét idézte. SZEMERE 1870. (Levelek) 220. és 261.; További közvetett kapcsolat lehet Szemere Kölcsey Ferenc iránti érdeklődése, hiszen az utóbbi szintén Kazinczy tanítványa volt.

²² SZEMERE 1845. I. 94–96.

²³ SZEMERE 1869. I. 104.

²⁴ SZEMERE 1869. II. 261.

²⁵ A másik nagy figura Laccataris Demeter, aki méltán megérdemelné, hogy komolyabb figyelem forduljon felé. A '30-as években úgy tűnik, valamiféle „hivatalos festői” státuszban volt a magyar fővárosnál, több általa alkotott, reprezentatív portréről maradt adat. Ilyen Récsy Ádám miniszterelnök képmása, Reviczky Ádám magyar királyi főkancellár monumentális képe, továbbá Szekrényessy Endre városi tanácsos hivatalos portréja. E kiállítás évében festette Szemere Bertalan byroni arc-képét, amely erőteljes jellemzőerőt mutat. Pályája végén fontos küldetés várt rá, a kezdő Munkácsy Mihálynak segített első műve, a *Felolvasás (Olvasó parasztok)* című kép értékesítésében. SZVOBODA DOMÁNSZKY 2007. 99.

Laccataris Demeter (Bécs, 1798–Pest, 1864. dec. 24.) azonos a különböző forrásokban Diamanti Laccatari (Laccatári) vagy Laccatarosként említett alkotóval. Születési helyével és tanulmányaival kapcsolatban Szvoboda Dománszky Gabriella mutatott rá olyan ellentmondásokra, hogy például Ujházy Ferenc festő és művészeti író szerint Macedóniában született, míg Kertbeny Károly a művész születési helyeként Bécszet határozta meg. A szerző továbbá kizárta, hogy Laccataris a bécsi Danhauser tanítványa lett volna, aki egy generációval korábban élt.²⁶ Bellák Gábor 2010-ben azonban már egyértelműen Danhauser tanítványként ír Laccatarisról.²⁷

Mivel valóban kevésbé ismert és kutatott festőről van szó, érdemesnek találjuk felidézni a *Nyugat* 1922. évi 6. számából Ujházy Ferenc festőművész visszaemlékezését. Ujházy hat évig tanult Laccatarisnál Debrecenben,²⁸ ismerte temperamentumát és 1849-et követően grazi tartózkodása idején is meglátogatta.²⁹

[Laccatari] Szélesvállú, köpcös ember volt, elegánsan élt. Sokszor szütyyongatták, hogy a megrendelt képet még sem készítette el, de ő azt föl se vette. Akkor festett, ha jókedvében volt. Megesett, hogy este hazatérve, a palettán levő olajtartókba egy-egy gyertyát állított, nekifogott a festésnek, s reggelre a megrendelt természetnagyságú alak készen állott. A címerképek festésétől sem riadt vissza, sőt ilyenek gyanánt is pompás alakokat adott. A Fuchs-féle dohány speciálitás bolt előtt négy remekül festett alakja volt, melyet utazó angolok megvettek s magukkal vittek, a Váci-utcában Medecznél a Török császár, a Városház-téren Csögelnél Fortuna, az Uri-utcában egy szivarbolt előtt a Jurátus, egy órásnál Venus Urania, a Kígyó-téren Szilágyi István gombkötőnél Mátyás király, a Hatvani-utcában Mátyás király lovon, környezetével, végre a Nagyhíd-utcában Lapedato szabó címtábláján Ottó görög király képe: mindannyi remekmű. Alakjai éltek, mozogtak. Sajnos, Laccatari efajta képei, az idő viszontagságainak kitéve, elpusztultak. [...] Különösen sajnálom a Török császárt, a Fortunát, és a Mátyás király lovasképét. Laccatari ismert művésze volt Pestnek, de 1849-ben – megváltozván a viszonyok – eltűnt, senki sem tudta, hová lett. Egyik barátom az '50-es években találkozott Ságodyval, Pest város akkori alpolgármesterével, aki beszélt, hogy egy átutazása alkalmával Grazban találkozott Laccatarival.

Sch. barátommal Velencébe szándékoztunk, s hogy Laccatarit felkeressük, Grazban megszálltunk. Tudván, hogy Laccatari fodroztatni szokta a haját, körüljártuk a fodrászokat: vajjon nem ismerik-e őt? Végül sikerült is egyre bukkannunk, aki jól ismerte és ajánlkozott, hogy hozzávezet bennünket. Elhajtottunk az «Am Graben»-ra, valahol a város szélén levő emeletes, alacsony házhoz. Mi kinn maradtunk, a vezető belépett: – «Du Laccatari, es sinf Herrn da, die wollen ein Altarbild bestellen.» Laccatari erős, mély hangon válaszolt: – «Ja wohl, wo sind Sie?» Alacsony emeleti szobába léptünk, benne a legnagyobb művészi rendetlenség, szanaszét hányva portefeuille, rajzok, vázlatok, a sarokban egy vacok, mellette rongyos szalmaszék, melyen egy félkrumpliban leégett faggyúgyertya és nyitott francia könyv volt. Laccatari éppen a mellényét vette magára, melynek hátsó része hiányozván, egy madzaggal kötötte össze. Panaszkodott: – «Viel hab' ich gelitten. Gras hab' ich gegessen!» Az állványon munkában volt egy Mária kép, de az nem volt már a régi Laccatari műve: a nyomor látszott az emberen, látszott a munkáján. Sch. barátom Laccatari adósságait kifizette, őt felköltöztette, utazási költséggel látta el s ígérte neki, hogy Pesten egyik házában lakást ad neki. Laccatari meg is érkezett Pestre, a szabad lakást elfogadta de csakhamar vérszemet kapott: baszkodott a többi lakók fölött. A lakók panaszkodtak ellene, hogy megférhetetlen, hiába volt a háziúr békítése, intése: Sch. barátom kénytelen volt neki az ingyen lakást felmondani. Igen ám, de Laccatari nem ment ki a házból, s míg végre Sch. úr máshol fogadott számára lakást, – csak így sikerült őt a házból kitudni. Éldegélt, festett arcképeket, görög templomi képeket, de munkáit kifogásolták. Utolsó idejében a Két-szerecsen-utcában egy képkereskedőnek festegetett az ellátása fejében. Meghalt a Rökusban, a 60-as években, 62 éves lehetett. A Nemzeti Múzeumban művei közül «Dobozi Mihály menekülése» került, egy arckép, mely öreg férfit ábrázol és Sváb Vilmos arcképe.³⁰

²⁶ SZVOBODA DOMÁNSZKY 2007. 99.

²⁷ BELLÁK 2010. 43.

²⁸ KOPP JENŐ jegyzete. XIX. századi festők [Művészet X. (1911) 423.] MNG–SZMM AT 20070/1978/ 8.

²⁹ UJHÁZY 1922. 377–381.

³⁰ UJHÁZY 1922. 377–379.

A beszámolója alapján, valamint Laccataris dinamikus festői módszerét is figyelembe véve, illetve a tényt, hogy 1849-ben lényegében „eltűnt” Magyarországról nem lehetetlen feltételeznünk, hogy megfestette Szemere Bertalan arcmását keleties ruhában, és görög lelki alkatához³¹ közelebb álló, élénk színekkel. Érdekes összefüggés, hogy Szemere Bertalanné Jurkovits Leopoldina 1851-ben, vélhetően Laccatarisszal éppen egy időben volt Grazban,³² ahol a festőt Ujházy Ferenc később meg is látogatta. Ráadásul ismerünk olyan, a magyar politikus portréjánál valamivel korábban készült, ugyanakkor eddig egyértelműen Laccatarisnak tulajdonított képet is, amelyen felfedezzük a képcsarnoki mű hangulatát és formavilágát. Példaként a magántulajdonban lévő, 1840-es évek elejére datált, *A kis mutatványos* című alkotást említjük, amit szintén 1843-ban mutattak be a Pesti Műegylet tárlatán.³³

4.

LACCATARIS Demeter: *A kis mutatványos*,
olajfestmény, 1840 körül, Magántulajdon.
Demeter LACCATARIS: *The little Savoyard*,
oil painting, circa 1840, Private Collection.
(MNG–SZMM AT 22726/1987.g.)

Laccataris szerzőségével kapcsolatban a legnyomósabb ellenérvet éppen a két Szemere-képmás összehasonlítása után fogalmazhatjuk meg. A biedermeier stílusú „konstantinápolyi” portré finomabb, lágyabb, letisztultabb forma- és felületkezelésről tanúskodik, melytől Laccataris romantikus arcmásának dinamikus és vélhetően pasztózusabb ecsetkezelése túlságosan elüt – már amennyire megállapítható a fekete-fehér reprodukció alapján. Erőteljesebben eltér az orr és a haj megjelenítése is.

³¹ Bellák Gábor idézett írása szerint művészettörténeti szempontból általában nincs jelentősége az alkotók nemzeti hovatartozásának, és éppen Laccatarisszal kapcsolatban írja, hogy görög származása művészi pályáját illetően nem vett sokat a latba. BELLÁK 2010. 41. Hagyományosan biedermeier témájú képeinek élénkebb színkezelését mégsem tudjuk mással magyarázni, mint azzal, hogy mégis játszhatott némi szerepet az a mediterrán kulturális háttér, melyből érkezett, s amely művészi látásmódját befolyásolhatta.

³² SZEMERE 2005. 113.

³³ Ez a kép azonos „A’ PESTI MŰVÉSZETI EGYESÜLETHEZ 1843-IK ÉVBEN BEKÜLDETETT MŰVEKNEK PÓTLÉK LAJSTROMÁN” szereplő 188. tétellel. „188 Ugyanattól. A’ kis Savoyard.” Az „Ugyanattól” kifejezés a 187. tételre utal, mely „187 Laccatari Demeter, Pesten. Dorottyta, Don-Quixette-ből.” L. SZVOBODA DOMÁNSZKY 2007. 325.

A figura arányai és a tájjal való sajátos kapcsolata szerint, a képcsarnoki Szemere-portré szerzőségét illetően, korábban a Schoefft (Schöff) festőcsalád, különösképpen Schoefft Ágoston József neve merült fel.³⁴ A teljesség kedvéért idézzük újra Ujházy Ferenc írását, aki a Schoefft családról, köztük Ágoston pályájáról szintén említést tett.³⁵

Gyökeres pesti volt a Schöff család. Tagjai nemzedékeken át a festéssel foglalkoztak családi házukban, mely ma is áll a Képiró utcában, mely nevét (Malergasse) éppen őrölük nyerte. A ház, melynek ablakai fölött hét bagoly látható, a fővárosi közönség előtt eléggé ismeretes. Ismertem a családból Schöff Józsefet, aki sokszor elmondta, hogy apja, nagyapja festők voltak Pesten, s általában, ha meglátogattam az akkor már 70 éven felül lévő öregurat, szívesen elbeszélgetett a művészetről. Arc- és templomi képek megrendelésével e késő öregségben is el volt halmozva s végnapjáig szorgalmasan festett. A vidéken sikerült oltárképet láttam tőle. 1850-ben fáklyát vittem a temetésén. Számos gyermeke közül Guido említendő fel, ki ebben az említett családi házban, 1809-ben született. Kalandos élete, melyre a lökést házassága adta, Bukarestbe, majd kelet felé mind távolabb, végre 1843-ban Indiába vitte. Kitűnő arc- és tájképfestő volt, azért a Kelet-indiai kereskedelmi társaságnál, majd később – megismerkedvén a belföldiekkel – különféle maharadzsnál és fejedelmeknél talált bőséges foglalkozást és szerzett kincseket. Lahore, Bombay, Benares, Amreesir, sok fejedelmi város volt tartózkodásának, működésének színhelye. Több, mint nyolc évig volt távol; kincsekkel megrakva, sok tanulmányal, táj- és csataképpel jött haza, Bécsben nagy műtermet tartott, ott állította ki egyiptomi, perzsa, indiai tanulmányait. Őfelsége a Belvedere számára két nagy velencei képet vett tőle.

*Majd Pestre jött s itt a szolgálatában álló szerecsen fiúval és leánnyal is nem csekély feltűnést keltett. A Stáció utcában emeletes házat épített; itt szándékozott letelepedni, de mozgalmas élethez lévén szokva, ismét elhagyja Pestet; Velencébe ment s többé vissza se tért. A lagunák mellett palotát vásárolt, azt pompásan berendezte, később pedig – ecsetje nem lévén úgy kihasználható, mint keleten – házát hotellé alakította át. Tovább üzelve innen is sorsától; Miksa császár mexikói expedíciójában vett részt, ott nagyszabású képeket festvén. Hol töltötte élete utolsó idejét, nem tudom. A müncheni festészeti iskola, később Rahlp befolyása alatt állott. A nagy hatásokat kereste tájképein; sokszor Hildebrandra emlékeztetett. A pesti festőiskolának mindenestre érdekes, figyelmet keltő tagjai, aki kár, hogy – tudtommal – képtárainkban egyetlen művel sincs képviselve.*³⁶

Ebből világosan kiderül, hogy Schoefft hosszú időt töltött Indiában, ahová Konstantinápolyt érintve,³⁷ Törökországon keresztül utazott el az 1830-as évek közepén. Élete folyamán sokat időzött Itáliában (Velencében), tehát közvetlen benyomása volt a keleti és tengerparti miliőről. Nem érdektelen, hogy őt tartják Kőrösi-Csoma Sándor egyetlen hiteles arcképe alkotójának, akivel Kalkuttában találkozott.³⁸

Táj és figura kapcsolata szempontjából, a Szemere-portré analógiájaként a festő egyik 1835-re datálható, magyar vonatkozású művét mutatjuk be, amelyről apja, (Schoefft) Károly József 1836-os másolata révén alkothatunk képet, és Széchenyi Istvánt jeleníti meg a Vaskapunál.³⁹ Széchenyi István képmása – a témaválasztás és az ábrázolásmód mellett – stílusában is kétségtelenül közelebb áll az elemzett Szemere-arcúhoz.

³⁴ Köszönettel tartozom Vajda Lászlónak szóbeli közléséért és, hogy többek között felhívta a figyelmem a „konstantinápolyi” portré befejezetlenségére.

³⁵ UJHÁZY 1922. 377–381.

³⁶ UJHÁZY 1922. 379–381.

³⁷ L. GABODA 1995

³⁸ L. GABODA 1995

³⁹ SZABÓ 1985. 124. 71. kép

5. SCHOEFFT Ágoston József: Széchenyi István a Vaskapunál, olajfestmény, 1836
Joseph Agust SCHOEFFT: Stephen Széchenyi at Iron Gates (River Danube), oil painting, 1836
(LDM 53.7.28. Forrás: wikipedia.com)

6. SCHOEFFT Ágoston József: Önarckép Konstantinápoly előtt, olajfestmény
Joseph Agust SCHOEFFT: Selfportrait with Constantinople, oil painting
(MNM MTKCs 410. MNM felv.)

A két kép megfestése között több mint tíz év telt el, a stílus azonban változatlanok tűnik. Ez egyrészt jelentheti azt, hogy a „konstantinápolyi” portrét a korábbi festői szemléletet képviselő Schoefft Károly József festette (esetleg másolta?), ugyanakkor ez a tény illeszkedik Schoefft Ágoston József oeuvre-jébe is, akivel kapcsolatban kutatói megállapították, hogy hosszas ázsiai tartózkodása, majd tragikus elszegényedése következtében stílusa konzerválódott.⁴⁰

Jelenlegi tudásunk szerint egyértelműen nem bizonyítható, hogy Schoefft Ágoston 1849-ben találkozott a menekülő magyar politikussal. Úgy véljük, ha ez megtörtént volna, Szemere naplójában megemlítené volna.⁴¹ Mindazonáltal Johann Martin Honigberger, a lahore-i maharadszák szász orvosának visszaemlékezései alapján feltételezhetjük, hogy 1849-ben Schoefft Párizsba ment.⁴²

Amennyiben a művet alkotója Szemere tudta nélkül festette meg, minden bizonnyal előképet alkalmazott, talán éppen a Laccataris-féle portrét, amit saját tájélményeken alapuló festett kulissza elé helyezett. Sinkó Katalintól tudjuk, hogy a Széchenyi Istvánt ábrázoló festmény alkotója kulisszát alkalmazott.⁴³ Ebből a perspektívából az sem lehetetlen, hogy ugyanannak a Konstantinápoly-kulisszának a részbeni felhasználása történt meg Schoefft Ágoston barnás színvilágú önarcképének háttérében is. Kétségtelen azonban, hogy a háttér kidolgozottabb és reálisabb az önarcképen, a Szemere-portré szinte befejezetlennek hat.

⁴⁰ MÉSZÁROS 2015. 193.; Ugyanez elmondható Laccataris Demeter festészetével kapcsolatban is, akit szintén anyagi nehézségei kényszerítettek.

⁴¹ Újat ebben a témában Szvoboda Dománszky Gabriella kutatásai hozhatnak.

⁴² Honigberger személyesen ismerte Schoefftöt. SZVOBODA DOMÁNSZKY 2005. 154.

⁴³ Dr. Sinkó Katalin kéziratai. MNG–SZMM AT 23975/ 1997.g. 92.

A „konstantinápolyi” portrén látható, kissé megnyúló testtartás, a figura arányai és az idealizáló fogalmazásmód szemszögéből, a Szemere-portré másik analógiája lehet Schoefft Ágoston *Leány lanttal* című képe.

7.
SCHOEFFT Ágoston József:
Leány lanttal, olajfestmény
Joseph Agust SCHOEFFT:
Girl with lyre, oil painting
MNG-SZMM FT 5175.

A „konstantinápolyi” portré jól illeszkedik abba az „alla turcának” nevezett, Friedrich Amerling által képviselt idealizáló-orientalizáló festészeti divatba, mely az 1830-as években bontakozott ki és az 1840-es évek első felében teljesedett be. A tendencia egyik prototípusának túlzások nélkül, Borsos József *A libanoni emír* című képét tekinthetjük Zichy Edmundról.⁴⁴ A művészettörténet kutatás az orientalizáló portréfestészet alkotásain látható magyar főurak egzotikus-keleties öltözetét hagyományosan diplomáciai ajándék reprezentációjának, vagy a beöltözés nemesi allúriére utaló elemnek tekinti, és a magyarság „Kelet-népe” gondolatvilágához köti. S minthogy az európai kultúra szemszögéből idegennek ható keleti öltözet látványa óhatatlanul teatralitást kölcsönöz az orientalizáló képeknek, egy időben a főúri színjátszással és a barokk díszünnepségek hagyományával hozta összefüggésbe.⁴⁵ A Szemere-arc más értelmezése a kép megannyi romantikus felhangja és beállítottsága mellett,⁴⁶ a valós történelmi háttérrel leíró forrás tükrében kiegészíthető azzal az olvasattal, hogy a török ruha a túlélés, a török kultúrában való ideiglenes asszimilálódás és a személyes érzések vizualizálásának eszköze is volt.

⁴⁴ SZABÓ 1985. 147. 99.; Dr. Sinkó Katalin kéziratai. MNG–SZMM AT 23975/ 1997. g. 8 és 10.; L. Farkas Zsuzsanna képleírása. VESZPRÉMI 2009. 87.

⁴⁵ Dr. Sinkó Katalin kéziratai. MNG–SZMM AT 23975/ 1997. g. 10.

⁴⁶ Dr. Sinkó Katalin az idealizálás forrását a goethe-i klasszicizmusban találta meg, s megemlítette, hogy a Pesti Műegylet tárlatai alapján ez a tendencia még 1847-ben sem szűnt meg. A goethe-i klasszicizmus mint forrás megemlétekor Pfeifer János *Bajza esztetikai dolgozatai* című írására hivatkozott. Dr. Sinkó Katalin kéziratai. MNG–SZMM AT 23975/ 1997. g. 7.

Kozina Sándor: Szemere Bertalan portréja, 1851, Párizs

Ha a „konstantinápolyi” portrét összevetjük az emigráns Szemere Párizsban készült fotografált képeivel és Kozina Sándor ismert párizsi festményével, megállapíthatjuk, hogy éppen a figura szemszögéből a legidealizálabb, festője valószínűleg nem ismerte személyesen Szemerét, Laccataris képét azonban igen.

8/a–b Erwin Hanfstaengl műterme, Párizs: Szemere Bertalan miniszterelnök, albumin, 1865 körül.
Erwin Hanfstaengl's atelier, Paris: Prime minister Bertalan Szemere, albumin, around 1865.
(MNM TF 78.805. és OSZK KT Fol. Germ. 1575/67)

Kozina munkásságáról nem csupán Barabás Miklós visszaemlékezéseiből, Kazinczy Ferenc vagy Széchenyi István leveleiből, hanem éppen Szemere írásaiból tájékozódhatunk, sőt elmondhatjuk, hogy a legtöbb vonatkozó adatot tőle ismerjük.⁴⁷ Szemere az egyszerű ismeretségen túlmutatóan, baráti kapcsolatot ápolta a művésszel. Naplójában például hétszer is megemlíttette nevét. (1850. július, 1851. július és augusztus, 1852. december, 1855. november, 1856. február és március.)⁴⁸

Még az emigráció előtti időkben találkoztak, s már 1848-ban felmerült az az ötlet, hogy Kozina portrét fest a politikusról, aki ekkor (életét kockáztatva) Budára utazott. Azonban sem az időjárás, sem a politikai körülmények nem voltak alkalmasak, Szemere pedig éppen nem tartózkodott otthon, Felvidéken járt.⁴⁹

Másik fontos előzmény, hogy a festő 1844-ben Felsőpulyán elkészítette Jurkovits Leopoldina, a későbbi Szemere Bertalanné arcképét. A Magyar Nemzeti Galéria tulajdonát képező kép provenienciáját árnyalja tovább az a már-már romantikus történet: hogyan vigasztalta meg a portré Szemerét, aki miután 1849-ben egyedül érkezett meg Párizsba, előbb kapta kézhez a festményt, minthogy maga Leopoldina csatlakozott volna hozzá.⁵⁰

⁴⁷ Dr. Csatkai Endre Kozina Sándor oeuvre-jére vonatkozó kutatásai során erősen támaszkodott Szemere naplójára és visszaemlékezéseire. CSATKAI 1970. 38–39.

⁴⁸ SZEMERE 2005. 500.

⁴⁹ „[d]e én akkor Schlink ellen valék kénytelen menni.” Napló, 1851. július. SZEMERE 2005. 112.

⁵⁰ MNG–SZMM 61.34.T.; SZEMERE 2005. 99.

9. Szemere párizsi lakásának rekonstrukciója a HOM „Egy miskolci nemes az országos politikában – Szemere Bertalan pályaképe és pályatársai” c. állandó kiállításán (2014) (HOM felv.)
Reconstruction of Szemere's apartment in Paris on the permanent exhibition of HOM, Miskolc (2014)

Szemere hitvese, akit Dinaként becézett, eredetileg Bertalan és leányuk, Mimi kettős arcképét rendelte meg Kozinától. A festő a rossz időjárási viszonyok és útlevelének lejáratása miatt aggódva, először nemet mondott a megrendelésre. Bertalan önálló térképét barátja kérésére mégis elkezdte a művész 1851-ben. Míg Leopoldina Grazban volt, majd Mariazellbe utazott tovább, hogy egy fogadalmát teljesítse, a kép elkészült, s így végül meglepetés lett számára.⁵¹ Szemere 1855. novemberi megjegyzése szerint Kozina összesen négy képet készített a családnak.⁵²

Kozina festményén Szemere arca és testalkata eltér a „konstantinápolyi” portré által megjelenített alakétól, nyoma sincs a büszke, erőtlő duzzadó, révedő fiatalembernek. Noha ápoltságát, társasági férfi képe bontakozik ki előttünk, kissé fáradt, merev testtartását a szakirodalom szóvá teszi.⁵³ Az alakból valóban hiányzik a lendület, amit talán a zsebre tett kézzel igyekezett a művész ellensúlyozni. Azonban másik kezébe adta az általa alapított, forradalmi *Respublica* című újságot, hogy Szemere irodalmi kötődését, írói voltát és politikai szerepvállalását elmaradhatatlanul megjelenítse.

Csatkai Endre 1970-ben leírja, hogy Szemere Bertalannak ezt a portréját vásárolta meg a magyar állam 1948-ban Kürthy György színművésztől, Szemere unokájától. Azonban nem ez a kép került a miskolci Herman Ottó Múzeumba,⁵⁴ a 19. század végén ugyanis másolat készült a festményről, s az eredeti, jobb alsó sarkában szignatúrával ellátott mű a Nemzeti Múzeum tulajdona.⁵⁵

⁵¹ SZEMERE 2005. 112.

⁵² SZEMERE 2005. 252.

⁵³ SZABÓ–SZÉPHELYI (szerk.) 1981. II. 417., 343.

⁵⁴ CSATKAI 1970. 31.

⁵⁵ L. RÓZSA 1984. 33., 42.

Gyűjtemények rövidítése

- MNM = Magyar Nemzeti Múzeum [Hungarian National Museum], Budapest
 MTKCS = Történelmi Képcsarnok [Historical Gallery]
 TF = Történelmi Fényképtár [Historical Photo Department]
 MNG–SZMM = Magyar Nemzeti Galéria–Szépművészeti Múzeum, Budapest [Hungarian National Gallery–Fine Arts Museum], Budapest
 AT = Adattár [Archives]
 23975/ 1997. g. = Dr. Sinkó Katalin kéziratai
 20070/1978/ 8. = Kopp Jenő jegyzete. XIX. századi festők
 FT = Fotótár [Photo Archives]
 MTAK = A Magyar Tudományos Akadémia Információs Központ Könyvtára [Hungarian Academy of Sciences, Library and Information Centre of the HAS]
 KT = Kézirattár [Archives of the Academy]
 OSZK = Országos Széchényi Könyvtár [Hungarian National 'Széchényi' Library], Budapest
 KT = Kézirattár [Archives]
 HOM = Herman Ottó Múzeum, Miskolc
 KGY= Képzőművészeti Gyűjtemény
 LDM == Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém

Bibliográfia

ALBERT 2004

ALBERT Gábor: Szemere Bertalan hazatérései. *Kortárs* 48. (2004)/11. 1–38.

BARABÁS 1944

BARABÁS Miklós: *Márkosfalvi Barabás Miklós önéletrajza*. Erdélyi Szépművészeti Céh, Kolozsvár, 1944

BELLÁK 2010

BELLÁK Gábor: Görög festők a 19. századi Pest-Budán. In: ULRICH Attila (szerk.): *Görög Örökség. A Görög Ortodox Diaszpóra Magyarországon a XVII–XIX. században*. [Kiállítási katalógus] Budapesti Történelmi Múzeum 2009. ápr. 9–júl. 5. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 2010. jún. 19–aug. 23. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 2010. 127–137. (*A Jósa András Múzeum Képzőművészeti Katalógusai* 58.)

Biedermeier Kiállítás 1937

A magyar Biedermeier Kiállítás képes tárgymutatója 1937 november–1938 január. Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1937

CSATKAI 1925/1983

CSATKAI Endre: *Kazinczy és a képzőművészetek (1925)*. Szerk.: GALAVICS Géza. MTA Művészet-történelmi Kutatócsoport, Budapest, 1983

CSATKAI 1970

CSATKAI Endre: Kozina Sándor, elfeledett magyar biedermeier festő (1808–1873). *Művészet-történelmi Értesítő* XIX. (1970)/1. 24–40.

ÉBER (szerk.) 1935

ÉBER László (szerk.): *Művészeti Lexikon I–II*. Győző Andor, Budapest, 1935

ERDŐDY–HERMANN 2002

ERDŐDY Gábor–HERMANN Róbert: *Batthyány-Szemere, Fekete-fehér*. Pannonica Kiadó, 2002

Ernst-Múzeum 1923

Az Ernst-Múzeum Aukciói XXII. Szerk.: CSÁNYI Károly–Dr. TÉREY Gábor. Ernst-Múzeum, Budapest, 1923

Ernst-Múzeum 1926

Az Ernst-Múzeum Aukciói XXV. Szerk.: CSÁNYI Károly–Dr. TÉREY Gábor. Ernst-Múzeum, Budapest, 1926

GABODA 1995

GABODA Péter: Kőrösi Csoma Sándor egyetlen hiteles portréjának története (A Schöff-féle rajz: vázlattól a litográfiáig) = *Keletkutatás* 1995/tavaszi 5–21.

GOETHE 2010

Johann Wolfgang GOETHE: *Szintan – A teljes „Didaktikai rész”*. Ford.: HEGEDŰS Miklós. Genius Kiadó, Budapest, 2010

GYÖRGY 1968

GYÖRGY József: Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar látogatói. MTAK, Budapest, 1968 (*A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei* 55.)

GYULAI Éva (szerk.)

Az „Egy miskolci nemes az országos politikában – Szemere Bertalan pályaképe és pályatársai” c. kiállítás (*Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 2013*) online katalógusa, 2015. Szerk.: GYULAI Éva. HOM, Miskolc, 2015

http://www.hermuz.hu/hom/images/latogatoinknak/szemere_online_katalogus/szemere_online_katalogus.pdf

HELLER 1896

HELLER Ágost: *Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény katalógusa*. MTA, Budapest, 1896

MNM Képtára 1909

A Magyar Nemzeti Múzeum Képtárának festményei és grafikai állaga 1–2. Írta: PEREGRINY János; Előszó: SZALAY Imre. Magyar Nemzeti Múzeum Képtár–Athenaeum, Budapest, 1909

NÉMETH 2013

NÉMETH Ákos: Kelet népe Nyugaton: nyugati utazók és útirajzok a magyar művelődéstörténetben a korai újkortól 1948-ig. *Valóság* 56. (2013)/5. 95–101.

PIRINT 2014

PIRINT Andrea: Borsod vármegye panteonja. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LIII. (2014) 333–364.

RÓZSA György 1984

RÓZSA György: *A Történelmi Képcsarnok legszebb festményei*. Corvina Kiadó, Budapest, 1984

SZABÓ–MAJOROS (szerk.) 1992

SZABÓ Júlia–MAJOROS Valéria (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a XIX. században*. [Kiállítás az MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest és a Magyar Nemzeti Galéria, Budapest közös rendezésében] [Kiállítási katalógus] MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest, 1992

SZABÓ Júlia 1985

SZABÓ Júlia *A XIX. századi festészet Magyarországon*. Corvina Kiadó, Budapest, 1985

SZABÓ–SZÉPHELYI 1981

SZABÓ Júlia–SZÉPHELYI F. György: *Művészet Magyarországon 1830–1870. Kiállítás a MTA Művészettörténeti Kutató Csoport és a Magyar Nemzeti Galéria közös rendezésében, Magyar Nemzeti Galéria, 1981. augusztus–november, I–II*. [Kiállítási Katalógus]. MTA Művészettörténeti Kutatócsoport, Budapest, 1981

SZEMERE 1845

SZEMERE Bertalan: *Utazás Külföldön. Második bővített kiadás* I–II. Geibel, Pest, 1845

SZEMERE 1869

SZEMERE Bertalan: *Naplóm. Száműzetésben írta Szemere Bertalan I–II. Ráth Mór, Pest, 1869 (Szemere Bertalan Összegyűjtött Munkái I–II.)*

SZEMERE 1870 (Levelek)

SZEMERE Bertalan: Levelek (1849–1862). Ráth Mór, Budapest, 1870 (*Szemere Bertalan Össze-
gyűjtött Munkái V.*)

SZEMERE 1870 (Utazás)

SZEMERE Bertalan: Utazás Keleten a világosi napok után. Ráth Mór, Pest, 1870 (*Szemere Berta-
lan Össze-
gyűjtött Munkái III.*)

SZEMERE 1999

SZEMERE Bertalan: *Utazás Keleten a világosi napok után*. Terebess Kiadó, Budapest, 1999

SZEMERE 2005

SZEMERE Bertalan: *Napló (1849–1861)*. Szerk.: ALBERT Gábor. Felsőmagyarország Kiadó–Bíbor
Kiadó, Miskolc, 2005

SZVOBODA DOMÁNSZKY 2005

SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella: Schoefft Ágoston (1808–1888) művészete. In: *Tanulmányok
Rózsa György tiszteletére*. Szerk.: BASICS Beatrix. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2005.
151–157.

SZVOBODA DOMÁNSZKY 2007

SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella: *A Pesti Műegylet története. A képzőművészeti nyilvánosság
kezdetei a 19. században Pest-Budán*. Miskolci Egyetem, Miskolc 2007

TÓVÁRI 1991

TÓVÁRI Judit: Vezető Szemere Bertalan életének és pályájának forrásaiban és irodalmában:
Bibliográfia. In: RUSZOLY József (szerk.) *Szemere Bertalan és kora I-II*. Miskolc, 1991. II. köt.
(*Borsod Abaúj Zempléni Történelmi Évkönyv 7.*)

UJHÁZY 1922

UJHÁZY Ferenc: Fővárosunk művészeti állapotai a múlt század közepén. *Nyugat XV.* (1922)/6.
373–382.

VERES–VIGA (szerk.) 1999

VERES László–VIGA Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum műkincsei*. HOM, Miskolc, 1999

VESZPRÉMI (szerk.) 2009

VESZPRÉMI Nóra (szerk.): Borsos József, festő és fotográfus. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériá-
ban 2009. június 19–október 25. [Kiállítási katalógus]. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest,
2009 (*A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2009/4*)

ZARÁNDY 1910

ZARÁNDY A. Gáspár: *Huba vére Szemere*. Hornyánszky, Budapest, 1910